

darulfunun ilahiyat

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Başvuru: 20.09.2024
Revizyon Talebi: 22.10.2024
Son Revizyon: 22.10.2024
Kabul: 22.10.2024
Online Yayın: 24.12.2024

Moderne Gelenekten Bakmak: *Barbar, Modern, Medenî: Medeniyet Üzerine Notlar*

Looking at Modernity through a Traditional Lens: *Barbarian, Modern and Civilized: notes on Modernism*

İbrahim Kalın. *Barbar-Modern-Medenî: Medeniyet Üzerine Notlar*, 2. Baskı. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018). 299s. ISBN: 9789755748870.

Aslı Yıldırım

Anahtar Kelimeler

Modernizm, Gelenekselci ekol, Aydınlanma, Hümanizm, Medenî, İlerlemeci tarih anlayışı

Keywords

Modernism, Traditionalist school of thought, Enlightenment, Humanism, Civilized, Progressivism

“Bu kitap, bir medeniyetin ancak muayyen bir dünya görüşü, varlık tasavvuru, bilgi anlayışı ve estetik duyuş ile mümkün olabileceği tezini temellendirmeye çalıştı.” (s. 268). Mezkûr eserin yazılış sebebini bu sözlerle açıklayan İbrahim Kalın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde tamamladığı lisans eğitimine Malezya’daki Uluslararası İslâm Üniversitesinde devam ederek yüksek lisansını burada bitirdi. Akabinde George Washington Üniversitesinde beşerî bilimler ve mukayeseli felsefe alanında başladığı doktora eğitimini, Mollâ Sadrâ’nın varlık görüşü ve bilgi felsefesi üzerine yazdığı teziyle tamamladı. College of the Holy Cross, Georgetown ve Bilkent Üniversitelerinde İslâm düşüncesi ve İslâm-Batı ilişkileri alanında dersler verdi. Kalın’ın, İslâm felsefesi, İslâm-Batı ilişkileri ve Türk dış politikası üzerine kaleme almış olduğu eserlerinden bazıları şunlardır: *İslâm ve Batı, Akıl ve Erdem: Türkiye’nin Toplumsal Muhayyilesi*; *Knowledge in Later Islamic Philosophy: Mulla Sadra on Existence, Intellect and Intuition*; *Ben, Öteki*

* Sorumlu Yazar: Aslı Yıldırım (Doktora Öğrencisi), Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye. E-posta: asli.yildirim@st.uskudar.edu.tr ORCID: 0000-0002-5977-8787

Atf: Yıldırım, Aslı.” *Moderne Gelenekten Bakmak: Barbar, Modern, Medenî: Medeniyet Üzerine Notlar*” *darulfunun ilahiyat* 35, 2 (2024): 639–642. <https://doi.org/10.26650/di.2024.35.2.1553625>

ve Ötesi: İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş ve John Esposito ile birlikte hazırladığı *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*.

Kitabın ilk bölümünde, İbn Haldûn'a atfedilen "Coğrafya kaderdir" sözünden yola çıkan yazar, Avrupa ya da genel olarak Batı-merkezci düşüncenin, coğrafi gerçeklerden ziyade zihinsel bir ürün olduğuna değinmekte ve Aydınlanma Hareketi sonucu teşekkül eden 'özgür birey-rasyonel toplum' idealinin, kendi içindeki başarısız uygulamaları sebebiyle, ilân ettiği düşmanlar tarafından değil, kendisi tarafından anlamsız hâle getirildiğini savunmaktadır. İkinci bölüm, bir toplumun hangi kriterlere göre medenî sayılıp sayılmayacağı temel sorusu üzerinden, insanlık tarihini, bütün medeniyetlerin aynı tarihî süreçlerden geçtiği varsayımına dayanarak kadîm, orta ve modern olarak dönemlendirmenin hatalı neticelerini tartışmaktadır. Takip eden bölümde Aydınlanma sonrasındaki düşünce ikliminde modernliğin, medenî olmanın gerek şartı sayılmasının sakıncaları üzerinde durulmaktadır. Kalın, 1958 gibi çok yakın bir döneme kadar Avrupa'nın, Brüksel gibi, ismi zikredildiğinde evrensel insan haklarına ait çağrışımların zihinde uyandığı bir şehirde kurulmuş olan 'insânât bahçeleri'nden çarpıcı örnekler vererek barbarlıkla modernliğin eşzamanlı yaşanan süreçler olduğuna değinmektedir. Dördüncü bölüm, hümanizm düşüncesi çerçevesinde insanlığın küllî tekâmülü için evrensel bir medeniyet inşâ etme sâikin, içerisinde aynı zamanda sömürgeci güdülerini nasıl barındırdığını anlatmaktadır. Bir sonraki bölümde ise bu tez detaylandırılarak emperyalizmin fikrî temelleri üzerinden, 'üstün' olan Batı'nın, 'aşağı ve geri' olan diğerlerine (*useful other*) kendi evrensellik ideasını dayatmasının problemleri ele alınmaktadır.

Altıncı bölüm, Kartezyen subjektivizm etkisiyle gelişen modern insan tipinin, varlıkla olan problematik ilişkisini tartışmaktadır. Kalın'a göre bu tasavvur, insanı yarı-tanrılıkla hiçbir değeri olmamak arasında gidip gelmeye zorlamaktadır. Takip eden bölümde ise modernitenin bireye sunduğu özgürlük sorunu ele alınmaktadır. Kalın, bu sorunu, her türlü tercih hakkı ile donatılan ve özgürleştirilen bireyin, anlamlı bir hayat için tercihlerini sınırlandırmak zorunda kalmasıyla düştüğü ikilem bağlamında değerlendirmektedir. Sekizinci bölüm ağırlıklı olarak İslâm medeniyetinin bilgi tasavvuru hakkındadır. Bu bölümde, sahih bilgi mânâsındaki 'ilim' ile 'söz ve davranışta isâbet, her şeyi yerli yerine koyma' anlamına gelen 'hikmet' mefhumlarının, İslâm düşünce geleneği içerisindeki önemi detaylandırılmaktadır. Bir sonraki bölümde varlık tasavvurunun sanat ve medeniyet üzerindeki yansımaları ele alınmaktadır. İslâm sanatının temsil ve sembol anlayışını, varlıkların fiilî gerçekliklerini ihmâl etmeden ve onları mutlaklaştırmadan daha yüksek bir hakikat ve idrâk düzeyine taşımak olarak ifâde eden Kalın, 'estetik' kelimesinin yol açtığı sınırlı tahayyül, 'ilmü'l-cemâl' kelimesi ile genişletmenin imkânlarından söz etmektedir. Onuncu ve son bölüm ise genelde Müslüman düşünürlerin, özelde

Fârâbî ve İbn Haldun'un medeniyet yaklaşımları üzerinedir. Descartes'tan bu yana metafizik ile ilişkisi kesilmiş olan aklın, İslâm düşünce geleneğinde dâima ontolojik ve kozmik bir kurucu ilkeye işaret ettiğini belirten Kalın, özellikle Fârâbî'nin İslâmî varlık tasavvurunu, siyâset ve medeniyet bağlamında nasıl ele aldığını açıklamaktadır.

Tamamı müellife ait olmak üzere toplam 10 farklı makaleden müteşekkil olan eser, medeniyet tasavvurunun, varlık tasavvuru üzerinde yükseldiği ana tezini öne sürerek, İslâm mânevî düşüncesindeki gelenekselci ekol perspektifinden detaylı bir modernizm eleştirisi yapmaktadır. Eserin tamamına nüfûz etmiş olan bu kozmoloji eksenli medeniyet anlayışı doğrultusunda Kalın, barbar yahut medenî olarak nitelenmenin, kim tarafından ve hangi ölçüler neticesinde yapıldığının temellerine inerek tek kutuplu bir yaklaşımın, Holokost gibi korkunç sonuçları olabileceğine dâir uyarılarda bulunmaktadır. Aşkın ve metafizik bir temelden bağımsız, varlığı teknik beceriye indirgeyen ve onu yalnızca mevcûdun toplamı addeden bir tasarımın bütüncül bir bakış açısına sahip olamayacağını savunan Kalın, günümüzde mânâsını yitiren maddeyi, İslâmî varlık tasavvuruyla anlamına yeniden kavuşturmanın gereğini önemle vurgulamaktadır.

Özellikle Aydınlanma dönemi düşünce iklimine sıklıkla gönderme yapan Kalın, Avrupa-merkezci düşüncenin, kendi medeniyet tasavvurundan hareketle, hiyerarşik bir kültür ve medeniyet tasnifi ürettiğini, dolayısıyla 'alt basamaklardaki geri kalmış' toplumları 'medenîleştirmek' adına, sömürgeciliği haklı çıkarmaya çalışan 'beyaz adamın yükü' (*white man's burden*) misyonunu üstlendiğini belirtmektedir. Bu düşüncenin salt tarihî ve siyâsî değil, aynı zamanda sanatsal, kültürel ve gündelik yaşama yönelik yansımalarını müşahhas örneklerle gerekçelendiren Kalın, tartışmanın göbeğine, 'Modern olmakla medenî olunabilir mi?' sorusunu yerleştirmektedir. Bağlı olarak, günümüzde hâlen tecrübe etmekte olduğumuz modern işgal ve savaşların arka planında, ilerlemeci tarih anlayışının beraberinde getirdiği, geleneksel toplumların ancak dışarıdan radikal bir müdâhale ile dönüştürülebileceği kanısının yatmakta olduğunu ileri sürmektedir.

Eserinde, insanın modern ve geleneksel zamanlarda üstlendiği role de hatırı sayılır biçimde yer veren Kalın, modern insanın doğa üzerinde tahakküm kurma, onu dönüştürme, ondan istediğini zorla elde etme arzusunu, gelenekselci ekolün insan tasavvurunu takip ederek eleştirmektedir. Bu arzunun, birlikte yaşama (*convivencia*) imkânını ortadan kaldırdığını, bir fizikçinin mi yoksa çiftçinin mi doğa hakkında daha fazla şey bildiği sorunsalının, modern zamanların yarattığı bir çatışma olduğunu ileri sürmektedir. Bunu yaparken Dâvud el-Kayserî, Fârâbî, Kınalızâde Ali Çelebi gibi İslâm düşünürlerinin yanı sıra, William Dilthey ve

özellikle Avrupa medeniyetinin içine düştüğü krizin sebeplerine yoğunlaşan 20. yüzyıl filozofu Edmund Husserl gibi Batılı düşünce adamlarının tezlerinden de faydalanmaktadır.

Eserin fikrî arka planı, tradistyonalist okul, İslâm felsefesi ve tasavvuf düşüncesinin varlık anlayışı üzerine temellendirilmiş görünmektedir. Yazar, eserin ana düzlemini oluşturan medeniyet kavramını her bölümde, bölümü teşekkül ettiren ana soru etrafında ustalıkla dolaştırmayı başarmaktadır. Medeniyetin, ancak belirli bir varlık ve hayat anlayışı çerçevesinde yükselip ayakta kalabileceği tezi, onun, kültür, sanat, edebiyat, mîmârî gibi alanlarla etkileşiminden doğan somut örneklerle desteklenmektedir. Çağdaş Yunan şiirinden, Mevlânâ'ya, kadîm bir Hint menkıbesinden Selçuklu dönemine ait bir mihrap parçasına, Eski Yunan'daki Gladyatör oyunlarından, Walt Disney yapımı bir çizgi filme dek, medeniyetin farklı kültürlerdeki tezâhürleri, eser boyunca cömertçe sergilenmektedir. Kitabın, geniş bir yelpaze gözetilerek hazırlanmış olan kaynakça bölümü de bu yaklaşımı destekleyerek, okuma serüveni boyunca okuyucuya farklı pencereler açan ve çeşitli perspektifler sağlayan bir niteliktedir.

Daha evvel zikredildiği üzere yazar, modernizmi çok yönlü bir eleştiriye tâbi tutmakla birlikte onun, özellikle İslâm toplumları üzerindeki etkisine fazlaca yer vermemektedir. İslâm dünyasının günümüzde deneyimlemekte olduğu sorunların temelinde modernizme bağlı sömürgeci hareketler ve küreselleşme çabalarının da yattığı âşikârdır ancak eserde modernizmi, İslâm toplumlarının nasıl tecrübe etmekte olduğu sorununa değinilmemektedir. Daha ziyâde diyalektik bir metotla ilerlemeyi tercih eden yazar, eserinde, geleneksel toplumların yaşadığı iç krizlere, Batı'dan verilen örneklerle karşılaştırıldığında, şaşırtıcı biçimde neredeyse hiç yer vermemektedir. Bir diğer önemli husus da kitabın dilinin yer yer anlaşılması zor bir hâl almasıdır. Felsefî ve tasavvufî terminolojiye ait kavramların yanı sıra günümüzde kullanımına sıkça rastlanmayan Arapça ve/veya Osmanlıca kökenli kelimelerin, zaman zaman daha dikkatli ve yavaş bir okumayı gerektirdiğini ifâde etmek mümkündür. Bununla birlikte kitabın, özellikle medeniyet çalışmaları, felsefe, sosyoloji, siyâset ve sanat tarihi gibi alanlara ilgi duyan okurlar ile bu alanlarda araştırma yapan akademisyenler için hem bütünlüklü hem de detaylı bir okuma imkânı sağladığı söylenebilir.